

Özel bir kemer ve dizbağı takmış olan bir top oyuncusuna ait olan bu küçük figür Meksikada yapılan kazılarda bulunmuştur. Atletlerin heykelleri genellikle elbiseleriyle beraber yapılırdı.

Tlachtli

BÜTÜN OYUNLARIN EN KIRICISI

Sharon ve Thomas Mckern

Eski Meksika dünyanın gördüğü en kırıcı oyunlardan birinin vatanıydı, yenilen takımın kaptanı oyundan sonra tanrılara kurban edilirdi.

limpiyat Futbol Yönetim Komisyonu 1970 Dünya futbol turnuvasının Meksikada yapılacağını ilân eder etmez, Meksikalılar büyük bir heyecan ve sevinçle sokaklara döküldüler ve gösteriler yaptılar. Futbol sonunda eski vatanına dönüyor, dediler.

Şimdiye kadar sanıldığı gibi futbol'un kökeni Avrupada değil, Meksikada idi. Burada Aztek'ler ve Maya'lar tarih öncesinin en renkli ve sert top oyununu yüzyıllarca oynamışlar ve bundan büyük bir zevk almışlardı. Eski İspanyol tarihsevi vesikalari, Konkistador'ların, fatihlerin, Kızıl Derillilerin bu ilginç oyununu ne kadar büyük bir heyecanla Avrupa'ya getirdiklerinden bahseder. Bugün birçok Meksikalı ve Amerika'lı arkeolog bu eski Amerikan oyununun, bugün oynadığımız futbolun ve öteki modern oyunlarımızın kurallarını yerleşmesi üzerinde büyük bir etkisi olduğunu kabul ederler.

Aztek'ler bu oyuna **tlachtli**, Maya'larda **pok-ta-pok** adını verirlerdi. Sert bir lastik topa, özenle parke taş döşenmiş sahalarda oynanan bu oldukça iddialı takım oyunu, İspanyol fatihlerin karaya çıkmasından çok önce bütün Amerikan ülkelerine yayılmıştı. Oyunun dinsel bir karakteri de vardı, özel bir rituel ve kurban etme burada da kendini gösteriyordu. Fakat oyunun dünyasal tarafı da vardı ve bu, Orta Amerika'nın Kızıl Derillileri arasında büyük bir heyecan ve merak kaynağıydı. Belki bu, onun son derecede heyecanlı bir kumar oyunu ile beraber, hızlı geçen ilginç sahneleri ve yüksek fedakârlık ve riskleri kapsamasından ileri geliyordu.

İspanyollar Kolombus'un arkasından Amerika kıyılarına ayak basar basmaz, bu yerli sporun büyüü etkisi altında kaldılar. Onların en çok hoşuna giden şey o lastik toptu. Lastik o ana kadar Avrupalıların bilmediği bir şeydi. Avrupalı atletler içerisi tüylerle doldurulmuş veya şişirilmiş tulumların içine uydurulduğu, deriden yapılmış topları kullanırlardı. Fakat Amerikan yerlilerinin kullandığı top çok daha büyük, çapı 30 santimetre kadar, ve daha ağırdı; buna rağmen Avrupalılarınkinden çok daha fazla zıplıyordu. Kristof Kolomb bu toplardan en azından bir tane Avrupa'ya beraber getirmişti, yolculuk arkadaşları ise bavul ve sandıklarında daha yüzlerce için yer bulabilmişlerdi. Eski Dünyada bu toplar ilk anda daha müthiş bir heyecan yaratmıştı.

Bununla beraber az sonra dikkat oyunun kendisine çevrildi, oyun Avrupadaki benzerleriyle kıyaslanamayacak kadar hızlı ve vahşice idi. Meksikada bu oyunu gören Cortes bundan o kadar hoşlanmıştı ki Şarl V'in sarayında imparatoru eğlendirmek için böyle bir kaç tlachtli yarışması terttiptmişti. Hatta geri gelen öteki istilâcılardan da bu ilginç Meksika sporu hakkında bilgi verebilecekler zamanın en çok aranan adamları olmuşlardı. Onlar çoğu kez bu oyunların arkasından gelen insan kurban etme seremonilerinden de bahsediyorlar ve bu vahşice gelenekler birçok kimseleri bir taraftan şaşırtıyor, bir taraftan da eğlendiriyordu. Fakat onlar aynı zamanda yalnız dirsek kullanarak kalça ve dizleriyle topu saatlerce havada tutabilen çok becerikli Meksika atletlerinden de övgü ile bahsediyorlar ve bu topun

hiç bir zaman el ve ayaklara değemeyeceğini de anlatıyorlardı.

Yeni Dünya oyunlarını ve bunların kurallarını kapsayan listeler Avrupalı spor çevrelerinde kapışılıyordu. Meksikaya geçen sofu İspanyol papazları güya oyuncuları korumak maksadıyla bu oyunlara bir son vermeğe çalıştılar, fakat bunun asıl sebebi oyun sahalarının yerlilerin tapınaklarının yakınında ve onların birer parçası olmasıydı. 30-40 yıl içinde oyunlar ortadan kalktı ve o muazzam meydanlar birer harabe oldular ve sessizliğe gömüldüler.

Amerikan arkeolojisinin altın yılı sayılan XIX'uncu yüzyıla kadar tlachtli'den hiç bir şey duyulmadı. Eski eserlerinin bolluğu bakımından Orta Amerika arkeolojik bir cennetti ve arkeologlar da çekirge gibi bu bölgeye üşüştiler. Kral mezarları ve dev gibi piramitlerden sonra, ilk önce ortadan kaybolan Maya'ların ve yenilgiye uğramış Azteklerin bıraktıkları dinsel merasim merkezlerinin kırıntılarına yaklaştılar. Burada Meksikanın fethinden önceki devirlere ait dinsel hayatın bilinmeyen geniş tanıklarını meydana çıkardılar. Aynı zamanda onlar tarihten önceki eylemlerin daha az anlamlı özelliklerinin belirtilerini de buldular, parke taşlarla örülmüş geniş top oyun meydanları, eski lastik toplar ve yerlileri oyun oynarken gösteren figürler ve duvar resimleri. Modern arkeologlar Meksika, Orta Amerika ve Güneybatı Amerikada tam anlamında yüzlerce eski meydanı kazarak yer yüzüne çıkardılar. Tanınmış arkeolog Dr. Quade'in görüşüne göre asıl «yeniden yapılması» gereken meydanlar değil, oyunun kendisidir. Niteliği bakımından hem kutusal, hem dünyasal olan bir eylem, Orta Amerikan top oyunu Kolombus'dan önceki Kızıl Derililerin günlük yaşantılarına çok değerli bir ışık tutabilir.

«Harabeler ve eski sanat eserleri yalnız amaçla yönelen araçlardır, onlardan tarihten önceki insanların günlük yaşantı ve eylemlerinin yeniden ortaya çıkmasına, rekonstrüksiyonuna, yarayacak şekilde faydalanılmazsa, onlar insanların merakını uyandıran ilginç, fakat faydasız taş parçalarından başka bir şey olamazlar».

Dr. Quade'e göre, tlachtli'ye karşı zamanımızda uyanan ilgi bugünün dört bir tarafa saldıran arkeolojisinde oluşan değişik bilimsel disiplinler arasındaki tipik bir ruhdan ileri gelmektedir. Eski bilgiler delilleri yalnız kazma, kürekle bularak memnun olabilirlerdi. Fakat bugün mümkün olan her yerde arkeologlar bulgularını tarih-

sel ve etnolojik kaynaklarla tamamılıyor ve böylece kazılardan elde edilen bilgileri daha kuvvetlendiriyor ve genişletiyorlar. Örneğin tlachtli'yi yeniden ortaya koyarken arkeologlar Meksika'nın kuzey batı bölgelerinde hâlâ yaşamakta olan oyunun dejenera olmuş basit bir şeklinden faydalandılar; öyle mükemmel oyun sahaları olmadan oynanmasına rağmen bu oyun, eski Azteklerin oynadıkları tlachtli'nin prensiplerinden birçoğunu içine almıştı.

Fakat tlachtli'yi yeniden ortaya çıkarmak için arkeologlar asıl tarihçilerle işbirliği yaptılar. İspanyol papaz ve tarihçilerinin yazdığı onbeşinci ve onaltıncı yüzyıl tarih kitapları, yüzlerce yıl önce Meksikada oynanan bu oyunun biricik görgü tanıklarına sahipti.

İspanyol tarihsel kayıtlarına göre, bu spor halk arasında o kadar yayılmıştı ki Orta Amerika'nın bir parça tanınmış her şehrinde hiç olmazsa bir tek meydan vardı; hatta bazı daha büyükçe şehirler bunların 15'ine sahip olmakla övünebilirlerdi. Meydanlar yüksek duvarlarla çevrilmişti, duvarlarda oyulmuş resimler vardı ve muazzam şeylerdi. Çoğu 45-50 metre kadar uzun 15-20 metre kadar genişti, bununla beraber Yucatan devletindeki Chichén Itza'daki esas oyun meydanını 4000 metrekareden büyüktü. Her takım 11 atletten meydana gelirdi ve bizde olduğu gibi orada da amatör ve profesyonel takımlar vardı. Oyuncular sahaya bu kirici oyuna hazırlıklı olarak çıkarlardı, diz ve dirsekleri kalın pamuklu yastıklarla kaplıydı, belleri (diyaframları) kalın deri veya örülmüş sazlardan yapılmış kuşaklarla korunurdu. İspanyol kayıtlarının bu koruyucu kıyafet hakkında verdikleri bilgiler, sonradan birçok kazı yerlerinde bol miktarda bulunan bin yıllık çömlüklerin üzerindeki figürlerle de doğrulanmış oldu. Aynı kazılardan ağır taş boyunduruk ve tokaçlar da çıktı ki, ilk bakışta bunların topa daha kuvvetle vurulması için kullanılmış olduğu sanıldı. Fakat bunların üzerinde o kadar ince oymalar vardı ve o kadar ince ve çabuk kırılabilir cinsten şeylerdiki, bunların asıl oyun sırasında kullanılmasına imkân yoktu. Bunlar herhalde dinsel seremoniler esnasındaki temsili oyunlarda kullanılmaktaydı.

«As» atletlerin halk arasında büyük itibarı vardı, fakat onlar şöretlerinin bu en üst basamağında pek uzun zaman kalamazlardı. Tlachtli oyunları çok hızlı ve bir an içinde duracak şekilde oynandığından yaralananların sayısı daima çoktu. Büyük bir hızla elen o ağır topa karşı diz-

lerin ve belin pamuk yastıklarla korunmasının bile pek değeri yoktu. Oyuncular oyunu kazanmak pahasına diz kapaklarının ve dirseklerinin devamlı bir surette ezilip parçalanmasına aldırmazlardı. Eski İspanyol tanıkları oyunun bu sertlik ve kırıcılığından şaşırarak ve korku içinde bahse derler, bir tek turnuvada iki veya daha fazla oyuncunun yorgunluktan düşüp ölmesi adi olaylardan sayılırdı. Aynı zamanda tlachtli ayrılmaz bir şekilde Tanrılara insan kurban edilmesiyle sıkı sıkıya bağlıydı. Oyunun sonunda kaybeden takımın kaptanı derhal, daima aç olan Meksika Tanrısına kurban edilirdi. Chichén Itza'da bulunan altı kabartmada top oyuncularının kurban edilmek üzere başlarının kesildiği görülmektedir. Oyun sahasının yanı başında «Tzompanli» bulunmaktadır, bu dört bir tarafı sırıklar üzerine asılmış insan kafalarına ait oyma kabartma resimlerle süslenmiş duvarlarla kaplı yüksekçe bir düzlüktü. Orta Meksika'da bu gibi duvarlar kurban edilen oyuncuların kafa taşlarının asılması için kullanılırdı; oyunu kaybetmiş oyuncuların son istirahat yerlerinin «Tzompanli» olduğu tahmin edilebilir.

Kayıtlara göre, bir tlachtli takımı, sayı kazanmak için topu meydanın duvarlarından hızlı ve becerikli manevralarla o şekilde dışarıya çıkarmayı veya öyle büyük bir şiddetle karşı oyuncuların arasından geçirmeye çalışırdı ki, hasım taraf topu bir daha geriye atmaya başaramasın. Birçok sahalarda 4 metre yükseklikteki yan duvarların tam ortasında düşey şekilde konulmuş taştan halkalar vardır ki, bunlar da başka bir sayı yapma imkânını sağlamaktaydı. Burada amaç topu bu halkanın içinden geçirmekti, bu pek basit bir gol değildi, çünkü bunu yapmak için ağır topa elle veya ayakla değmek oyun kurallarınca yasak edilmişti. Fakat buna takımlardan biri muvaffak olur olmaz, bu o ana kadar kazanılmış bütün sayıların silinmesine ve oyunun bitmesine sebep olurdu. Bu güç işi başaran oyuncu seyircilerden istediği her türlü mücevher veya giyim eşyasını toplamak yetkisine sahipti, tabii topun taş halkadan geçtiğini görenlerin «stadyum» kapısından çıkmak için ne kadar telaşlanacakları ve acele edecekleri tahmin edilebilir.

Her oyunu çok yüksek paralarla oynanan bir kumar izlerdi. Kızıl Derilili hükümdarlar altınları, esirleri ve hatta bütün krallıkları ile bahse girerlerdi; daha aşağı mevkilerde bulunan, fakat onlar kadar heyecanlı ve hevesli birer seyirci olan başkaları da bir tek oyunun sonucu için evlerini, elbiselerini, tarlalarını hatta çocuklarının hayatı-

nı bahse koyarlardı. Bir taraftan da kazanmaları halinde Tanrılara bol adaklar adanırdı. Yüksek bahislere girişenler doğrudan doğruya topa bile dua ederlerdi. Çoğu kez «Quetzalcoatl» gibi Tanrılara, ki bunların kendilerinin bile bir şeytan atlet olduğu söylenirdi, çok ateşli bir bahis sahibi yararına müdahale etmesi için yalvarılırdı.

Sonradan tamamlanan ve yeniden yerlerine konulan duvar tezyinatı, frezeleri, kayıtlardaki bu bilgileri doğrulamakta ve Orta Amerika Kızıl Derillileri arasındaki top oyununun önemini meydana koymaktadır. Hiç bir bayram günü, panayır, veya merasim tlachtli'siz olamazdı. Aztek ve Maya sanatçıları için ise bu oyun sabit bir fikir halini almıştı. Dış ve iç duvarların çoğunda tlachtli sahnelerinin resimleri yer alırdı. Elimize geçen ve sayısı çok az olan Meksika kitaplarındaki hiyerolif kayıtlar oyun, oyuncular ve atlet Tanrısına ait bilgilerle doludur. Spor, hayatın öteki özelliklerinin de içine girmektedir.

Dr. Quade, halkın bir boş zaman meşalesi olmasından başka, Orta Amerika top oyunu aynı zamanda komşu kabileler arasındaki anlaşmazlıkları savaşa baş vurulmadan yatıştırıcı bir araç olarak kabul edilmelidir, demektedir. Buna ek olarak yüksek kumar da servetin yeniden dağılımını, esirlerin kaderini ve bütün krallıkların sahipliğini veya refahını düzenlemekteydi. Birçok maçlar kutsal sayılırdı ve sonuçları papazların gelecek hakkında kehanette bulunmalarına imkân verir ve böylece dinsel, sosyal ve ekonomik sorunlara dair daha uygun çözümler bulunmasını sağlardı. Oyunların sonunda ise, Tanrılara teskin etmek için lüzumlu olan insanî kurban adaylarının sürekli bir listesi elde edilmiş olurdu. Bunların sonucu olarak da sosyal hayatta bir hareketlilik meydana gelirdi, asî atletler, kökenleri ne olursa olsun, sosyete de önemli bir yer işgal ederler ve gerek halk ve gerek hükümdarlar arasında büyük bir itibara sahip olurlardı. Uzakta bulunan çok sayıda küçük şehir veya kasaba merkez devletlerine lastik toplar göndermek suretiyle vergilerini öderler ve böylece devletin ekonomik temelini desteklerlerdi. Bu toplar aynı zamanda çok değerli ticaret maddesi sayılırlar ve birbirinden uzak gruplar arasında geniş temasların sağlanmasını ve anlaşmaların yapılmasını teşvik ederlerdi. Arkeolojinin, tarihten önceki insanları bireyler olarak tanımak için bir araç olduğuna inanan Dr. Quade için bu gibi hayret verici bilgiler çok ilginçtir. «Ben top oyunu sahasının mimarisine pek önem vermem, beni ilgilendiren onu doldu-